

Webrecensie BMGN 126:1 (2011)

Janssenswillen, Paul, *Hoe was 't op school, jongen? Pedagogische praktijken in het middelbaar onderwijs in Limburg 1878-1970* (Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 2009, 254 blz., ISBN 978 90 441 2435 4).

Het boek van Janssenswillen geeft inzicht in de pedagogische praktijk van bijna een eeuw Belgisch Limburgs middelbaar onderwijs. Het gaat in op de rol die ouders, leerlingen, leraren, dienstpersoneel en directeur speelden in 'het opvoedingsproject' op rijks- en katholieke scholen, waarbij de nadruk ligt op het katholieke onderwijs. Katholieke instellingen staan op dit moment in de belangstelling vanwege de vele recente berichten over seksueel misbruik. Het boek van Janssenswillen meldt één geval in Sint-Truiden, maar gaat verder niet op deze problematiek in. Toch biedt het boek talrijke aanknopingspunten voor een analyse ten aanzien van de vraag hoe de omvang van seksueel misbruik binnen katholieke instellingen begrepen kan worden.

Aan priester-leraren werden hoge morele eisen gesteld. In het katholiek onderwijs was godsdienstig-zedelijke opvoeding van groot belang, zeker net zo belangrijk als cognitieve vorming. Leraren moesten goed gedrag voorleven en hadden daarom van 's ochtends tot 's avonds contact met de leerlingen. Ze aten samen, gingen samen naar de mis en waren samen actief in dezelfde 'para-scolaire' verenigingen. Kortom, er was volop gelegenheid om de fout in te gaan. In de instellingen gold bovendien een regime van strenge controle. Janssenswillen beschrijft dat leerlingen werden 'bewaakt' tijdens studie, tijdens speeltijd, tijdens de wandeling en in scholen met een internaat was er ook nachttoezicht. Leerlingen moesten letten op hun taalgebruik, mochten niet in de buurt van toiletten blijven stilstaan en niet op een 'dwaze' manier spelen. Er werd zelfs gecontroleerd of leerlingen wel de kortste weg naar huis namen. Contacten met de buitenwereld waren streng gereguleerd, zo werd briefwisseling nauwlettend gecontroleerd en mocht alleen goedgekeurde lectuur binnenkomen. Binnen de schoolmuren heerste ingetogenheid en stilte. Leerlingen moesten meerderen gehoorzamen en vertrouwelijke contacten tussen leerlingen werden met argusogen gevolgd. Er gold: 'Zelden alleen, nooit met tweeën, altijd met drieën'. Maar ook de surveillanten (vaak jonge priesters) waren onderworpen aan een streng regime. Zo waren er scholen waarin ze tijdens hun dienst niet met collega's

mochten praten. Ook voor het dienstpersoneel golden strenge regels. Zo mocht het geen contact hebben met leerlingen en niets naar buiten brengen over 'alles wat er in huis omgaat'. Het reglement voor dienstmeiden in Neerpelt bepaalde expliciet dat de meiden gehoorzaam moesten zijn en zich op de achtergrond dienden te houden. Ze mochten zondags niet op straat komen, ze mochten niet wandelen en een praatje maken met leerlingen en knechten was uit den boze.

Uit het boek kan geconcludeerd worden dat katholieke scholen en internaten gesloten systemen waren met een pedagogisch regime van discipline, controle en onderwerping. Wanneer verklaringen worden gezocht voor het bestaan van seksueel misbruik op katholieke instituten, wordt vaak gewezen naar het celibaat. Dit boek geeft aanleiding om bij het zoeken naar een verklaring ook het pedagogisch regime in ogenschouw te nemen.

Het boek schetst uitgebreid de maatschappelijke en institutionele context van het middelbaar onderwijs, maar voor Nederlanders is het toch nog onvoldoende. Zo wordt de Belgische schoolstrijd herhaaldelijk genoemd, maar niet uitgelegd. Een ander punt van kritiek betreft het geringe niveau van analyse. Het boek is rijk gedocumenteerd en geeft veel details over tal van regelingen en praktijken van de afzonderlijke scholen, bijvoorbeeld over schoolgeld, mate van vernederlandsing, toelating van meisjes en beloning van studie-ijver, maar biedt weinig vergelijkende conclusies en ook de relatie met vormingsidealen en maatschappelijke context wordt vaak niet expliciet gemaakt. De inleidende alinea's geven enigszins richting aan de neergeschreven feiten, maar de lezer blijft toch met tal van vragen zitten. Bijvoorbeeld, ten aanzien van schoolgeld en bijkomende kosten worden vele details gegeven (zo moesten internen van het Onze-Lieve-Vrouwcollege te Tongeren 750 BF kostgeld betalen en verder onder andere een zilveren vork en lepel en een mes met afgeronde punt meenemen) maar het aantal conclusies is gering. Een ander voorbeeld: gesteld wordt dat er studiebeurzen kwamen om kinderen van minder goeude ouders een kans te bieden om onderwijs te volgen, maar er wordt niet ingegaan op eventuele verschillen tussen katholieke scholen en het rijksnet en het wordt ook niet gerelateerd aan de maatschappelijke context. Aan de andere kant bevat het boek pareltjes van wetenswaardigheden, bijvoorbeeld een weergave van een dagboek van de studieprefect Aloïs Wets van het Koninklijk Atheneum te Tongeren, waardoor we een beeld krijgen van de taken van een directeur op het einde van de negentiende eeuw. En zo weten we dat de directeur ruzies tussen leraren suste, voetbalspel verbood, lessen overnam en leraren op het matje riep. Ook uit dit

dagboek blijkt het strenge systeem van discipline, controle en onderwerping. Op 2 maart noteerde de directeur: 'Vastgesteld dat ondanks bevel surveillanten samen wandelen tijdens de speeltijd i.p.v. in twee tegenovergestelde richtingen' en op 1 april 1897 'leerling (definitief) weggezonden omdat hij in volle dag wandelde met een meisje'.

Hilda Amsing, Rijksuniversiteit Groningen

Webrecensie BMGN – LCHR 126:3 (2011)

Johannes, Gert-Jan, ***De communicerende vaten van Oscar van Leer.***

Ondernemerschap en filantropie in de Van Leer Entiteit, 1958-1986

(Amsterdam: Boom, 2009, 323 blz., ISBN 978 90 8506 814 3).

Deze zeer vlot geschreven en mooi uitgegeven studie kwam tot stand in opdracht van de Van Leer Group Foundation in Amstelveen en werd uitgevoerd door de auteur in het kader van zijn aanstelling bij het Onderzoekinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de Utrechtse letterenfaculteit. De centrale figuur is Oscar van Leer (1914-1996), jongste zoon en opvolger van de kleurrijke grootindustriële Bernard van Leer (1883-1958) die zijn fortuin maakte als vatenfabrikant. Toch is het boek niet louter een biografie, want het biedt vooral een analyse van de 'Van Leer Entiteit': de evoluerende structuren en juridische constructies waarmee Oscar de industriële én de filantropische nalatenschap van zijn vader beheerde. Door zowel de ondernemer als de organisatiestructuur te volgen, wil Johannes hun samenspel voor het voetlicht brengen.

Het onderwerp van deze casestudie is beslist relevant. De zoon van een succesvol zakenman wordt opgezadeld met een zware erfenis: een multinationalaal familiebedrijf met veel groeipotentieel, waarvan de volle eigendom aan een stichting is toevertrouwd. De nalatenschap van de vader-stichter bevat ook een ideaalbeeld van daadkrachtig ondernemerschap, gedrenkt in een wat confuus maatschappelijk utopisme. Tenslotte krijgt de zoon ook de uitdrukkelijke missie om de hele materiële en immateriële erfenis in één cluster voor de toekomst te behouden. Het is boeiend te lezen hoe Oscar van Leer met die zware slagschaduw van zijn vader omgaat, heel zijn leven probeert om de opdracht te volbrengen, daarbij eigen accenten legt, maar uiteindelijk toch tot het besef komt dat de zorgvuldig opgebouwde constructie na zijn dood uit elkaar zou groeien.

Aangezien de historiografie over de betekenis en impact van corporate philanthropy in Europa nog erg bescheiden blijft, is de studie van Johannes meer dan welkom. In een breder perspectief leert ze opnieuw hoe ondernemers aanhoudend hebben geworsteld met het operationaliseren van hun maatschappelijke roeping tot corporate social responsibility. De oprechte filantropische interesses van de familie Van Leer moesten worden georganiseerd en rationeel gestructureerd ten opzichte van haar zakelijke belangen. Johannes berekende dat onder Oscar van Leer de Foundation circa 250 miljoen gulden besteedde aan projecten